

بِسْمِ تَعَالَى

احیای اثربخشی برجام:
اصول و رویکردها
دیدگاهی روسی

گزارش راهبردی شماره ۶

دی ۱۳۹۹

ایراس

موسسه مطالعات ایران و اوراسیا

The Institute for Iran-Eurasia Studies

ЦЕНТР ПО ИЗУЧЕНИЮ ИРАНА И ЕВРАЗИИ

موسسه مطالعات ایران و اوراسیا (ایراس)، موسسه‌ای پژوهشی و غیردولتی است که از سال ۱۳۸۳ به عنوان نخستین موسسه پژوهشی تخصصی در حوزه جغرافیایی اوراسیا فعالیت خود را آغاز کرده است. هدف موسسه مطالعه زمینه‌های موضوعی سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی و واکاوی سیاست‌گذاری‌های معطوف به پهنه جغرافیایی اوراسیا است.

موسسه مطالعات ایران و اوراسیا (ایراس)

آدرس: تهران، خیابان ولیعصر (عج)، بالاتر از پارک ساعی،

کوچه شهید عطاالله امینی، پلاک ۲، واحد ۶

کدپستی: ۱۴۳۴۷۳۴۳۶۶

تلفن / دورنگار: ۸۸۷۷۰۵۸۶ - ۸۸۷۹۲۴۹۶

پایگاه اینترنتی: www.iras.ir

خلاصه اجرایی

- اصطلاح "احیای اثربخشی" به این نتیجه اشاره دارد که ایالات متحده پس از خروج یک جانبه خود از برج‌ام به طور کامل به آن بازگردد و سپس به موازات بازگشت به برج‌ام و پیروی کامل از مفاد آن، به رفع آثار اقداماتی پردازد که مغایر با برج‌ام و قطعنامه ۲۲۳۱ شورای امنیت ملل متحد بوده‌اند.
- تقریباً همه اقدامات ایالات متحده از زمان خروج از توافق و همچنین اقداماتی که تهران در واکنش به این امر صورت داده، قابل بازگشت هستند.
- واشینگتن و تهران، در صورت وجود اراده سیاسی کافی از جانب هر دو طرف، می‌توانند مسئله غرامت که توسط ایران مطرح شده را حل و فصل کنند.
- یکی از عناصر اصلی موفقیت در مذاکرات برج‌ام تصمیم همه طرف‌ها برای تمرکز بر مسئله هسته‌ای ایران و جدا کردن آن از مسائل منطقه‌ای و برنامه موشکی ایران بود.
- برخی جنبه‌های خاص نیز وجود دارند که بازگشت به وضعیت قبل از خروج آمریکا از برج‌ام را غیر ممکن می‌سازند. این موارد شامل ارتقای دانش فنی و مهندسی در مورد سانتریفیوژها و نیز تخصصی است که ایران در نتیجه فعالیت‌های تحقیق و توسعه طی این دوره کسب کرده است.
- برداشتن برخی از تحریم‌های "غیر هسته‌ای" (که مستقیماً با برج‌ام مرتبط نیستند) همچنین ممکن است به دلایل سیاسی داخلی آمریکا کاملاً غیرممکن باشد. این امر نیازمند رویکردی انعطاف‌پذیر از جانب واشینگتن و نیز تهران خواهد بود.

- یکی از عدم قطعیت‌هایی که ممکن است مانع احیای کامل اثربخشی برجام بشود عدم اطمینان نسبت به توانایی جو بایدن و تیم ریاست جمهوری جدید او برای مقاومت در برابر تلاش‌هایی است که به منظور وادار کردن آنان برای کنار گذاشتن این هدف یا مشروط کردن آن به پیش شرط‌های غیرممکن صورت می‌گیرد.
- تهران آماده دادن امتیازات بیشتر در خصوص تغییر شرایط برجام نیست. دادن این امتیازات بیشتر سبب افول فوری جایگاه سیاسی روحانی، ظریف و گروه‌های سیاسی تحت رهبری آنان، به رغم منافع اقتصادی احتمالی خواهد شد.
- تاکتیک "دادن امتیازات بیشتر در ازای گرفتن امتیازات بیشتر" ممکن است در دولت بعدی ایران امکان پذیر شود.
- هر گونه بحثی در خصوص ابعاد مختلف برجام باید پس از احیای اثربخشی آن و نه قبل از آن صورت گیرد.
- نباید برای این ایده اعتباری قائل شد که به نوعی بازگشت ایالات متحده و ایران به نسخه "کوتاه شده" برجام (تحت عنوان "برجام کوچکتر") آسان‌تر خواهد بود.
- دیگر اعضای برجام می‌توانند از طریق کمک به آغاز و سازماندهی گفتگوها بین همه طرف‌های توافق؛ تعقیب فعالیت‌های اقتصادی مشترک و موثر با ایران؛ کمک از طریق اقدامات عملی برای منطبق ساختن برنامه هسته‌ای ایران با مفاد برجام، در فرایند احیای آن مشارکت داشته باشند.

- روسیه به دنبال احیای کامل اثربخشی برجام می‌باشد، و ما معتقدیم که روسیه آماده ارائه کمک فعال در تسهیل گفتگوهای لازم برای بازگشت کامل به اجرای همه تعهدات برجام می‌باشد.
- با وجود این، نباید انتظار داشت روسیه آماده پرداختن بها برای اقدامات دولت ترامپ در مورد برجام باشد
- هیچ کس نباید انتظار داشته باشد که روسیه به سرعت بتواند کمک مستقیمی به بهبود وضعیت اقتصادی در ایران بکند، زیرا اولویت تهران از سرگیری صادرات نفت است، در حالی که روسیه خود یکی از صادرکنندگان عمده هیدروکربور در جهان می‌باشد.
- روسیه می‌تواند نقشی اساسی در منطبق ساختن برنامه هسته‌ای ایران با الزامات برجام داشته باشد.
- درس‌های گرفته شده از مشارکت در پروژه‌های فنی در چارچوب برجام طی سال‌های ۲۰۱۵ تا ۲۰۲۰، گویای ریسک مالی بالای ناشی از تغییر در سیاست ایالات متحده و احتمال وضع تحریم‌های جدید با هدف تضعیف توافقاتی که به دست آمده با دولت قبلی ایالات متحده است.
- هیچ دلیلی وجود ندارد که روسیه از اقداماتی پشتیبانی نکند که به کاهش تنش در خاورمیانه، عادی‌سازی وضعیت با ایران و برقراری مجدد همکاری‌های تجاری و اقتصادی عادی با تهران کمک می‌کنند.

احیای اثربخشی برجام: اصول و رویکردها. دیدگاهی روسی^۱

نویسندگان

آنتون خلوپکوف، مدیر مرکز انرژی و امنیت، کارشناس شورای امور بین الملل روسیه، عضو شورای امور بین الملل روسیه.

سرگئی باتسانوف، سفیر فوق العاده و تام‌الاختیار؛ سفیر فدراسیون روسیه در کنفرانس خلع سلاح در ژنو (۱۹۸۹-۱۹۹۳)،

ولادیسلاو چرنافسکیخ، همکار علمی مرکز انرژی و امنیت روسیه

مقدمه

ایده‌های ارائه شده از سوی روسیه و تلاش‌های دیپلماتیک این کشور نقش عمده‌ای در مذاکره و تصویب برنامه جامع اقدام مشترک (JCPOA) برای حل مشکل برنامه هسته‌ای ایران داشت. نقش روسیه در نتیجه مثبت گفتگوها بین شش کشور (بریتانیا، چین، فرانسه، آلمان، روسیه، و ایالات متحده) و ایران چندوجهی بود. این نقش طیف وسیعی از مفاهیم فراگیر و اصول بنیادی (مانند "رویکرد مرحله‌ای و متقابل") گرفته تا پیشنهادات کاملاً فنی در مورد رسیدگی به جنبه‌های مختلف این وضعیت بسیار چالش برانگیز و متناقض (مانند

^۱ متن حاضر ترجمه‌ای است از:

RESTORING THE EFFECTIVENESS OF THE JCPOA: PRINCIPLES AND APPROACHES. A VIEW FROM RUSSIA,
Available in: <https://eng.globalaffairs.ru/articles/restoring-effectiveness-of-jcpoa/>

تغییر ماهیت و تبدیل تاسیسات غنی سازی اورانیوم در فردو) را در بر می‌گرفت.^(۱) کمک‌های ارائه شده توسط شرکت انرژی اتمی دولتی روسیه (ROSATOM)، با هماهنگی وزارت خارجه روسیه، عاملی بسیار مهم بود که به تهران اجازه داد برنامه هسته‌ای خود را با چارچوب‌های مورد توافق در برج‌ام منطبق ساخته و در نتیجه طرف‌ها را قادر سازد اجرای عملی برج‌ام را در ۱۶ ژانویه ۲۰۱۶ آغاز کنند.

به دنبال خروج آمریکا از توافق و اقدامات محدود ایران برای کاهش پایبندی به این توافق در واکنش به خروج آمریکا، روسیه به طور مستمر طرفدار اجرای کامل برج‌ام بوده است که شامل این امر می‌باشد که همه طرف‌های اصلی توافق پیروی کامل خود از مفاد آن را از سر گیرند. سرگئی لاوروف، وزیر امور خارجه روسیه در بیانیه خود در کنفرانس منع گسترش سلاح‌های هسته‌ای ۲۰۱۹ مسکو، خاطرنشان کرد که "علیرغم اقدامات [...] واشینگتن، برج‌ام اهمیت خود را از دست نداده است. برج‌ام امکان پاسخگویی به همه سؤالات آژانس بین‌المللی انرژی اتمی از تهران را فراهم کرده است، و رژیم را برای شفافیت حداکثر برنامه هسته‌ای ایران برقرار کرده است [...]". ما بر این باوریم که حفظ برج‌ام و ایجاد شرایط مساعد برای تداوم اجرای مستمر، جامع و مجدانه آن در چارچوب زمانی توافق شده به نفع همه کشورها خواهد بود."^(۲) لاوروف طی یک کنفرانس مطبوعاتی پس از گفتگو با محمدجواد ظریف، وزیر امور خارجه ایران، در ۲۴ سپتامبر ۲۰۲۰، تأکید کرد که "تنها راه برای حفظ برج‌ام، اطمینان از اجرای مستمر و جامع آن توسط همه طرف‌های ذیربط و از جمله پایبندی به کلیه تعهداتشان، و پیروی دقیق از مفاد

و زمانبندی‌های توافق شده در سال ۲۰۱۵ است که توسط قطعنامه ۲۲۳۱ شورای امنیت سازمان ملل متحد رسمیت یافته است.^(۳)

جو بایدن، در جریان مبارزات انتخاباتی خود برای کسب مقام ریاست جمهوری، در چندین نوبت گفت که آماده است تا در صورت پیروزی در انتخابات، مشارکت ایالات متحده در برج‌ام را از سر گیرد. وی در مقاله‌ای که برای وب سایت سی ان ان نوشت، یادآور شد که "اگر ایران به پایبندی کامل به توافق هسته‌ای برگردد، ایالات متحده به عنوان نقطه آغاز مذاکرات بعدی مجدداً به توافق خواهد پیوست."^(۴) او این موضع خود را پس از انتخابات ریاست جمهوری تکرار کرد.^(۵)

در این مقاله، سه متخصص روس نظرات شخصی خود را در مورد اصول کلیدی و رویکردها برای از سرگیری پیروی کامل از برج‌ام توسط کلیه طرف‌های اصلی توافق و نقش روسیه در این روند ارائه می‌دهند.

وقتی نویسندگان در این مقاله به "احیای اثربخشی" و "از سرگیری پیروی کامل از برج‌ام" اشاره می‌کنند، فرض آنان این است که تقریباً همه اقدامات ایالات متحده از زمان خروج از توافق، و همچنین اقداماتی که تهران در واکنش به این امر صورت داده، قابل بازگشت هستند. تعداد اندکی اقدامات "برگشت‌ناپذیر" مانند ادامه توسعه دانش فنی غنی سازی اورانیوم (تحقیق و توسعه) توسط ایران یا وضعیت تأسیسات فردو وجود دارد - اما اینها موانعی برطرف نشدنی نیستند، و می‌توان آنها را از طریق سازوکار کمیسیون مشترک حل و فصل کرد. همچنین واشینگتن و تهران، در صورت وجود اراده سیاسی کافی از جانب هر دو طرف، می‌توانند مسئله غرامت که توسط ایران مطرح شده را حل و فصل کنند.

عوامل کلیدی برای دستیابی به توافق در مورد برجام

قبل از بحث درباره احیای اثربخشی برجام، اجازه دهید نگاهی به آن دسته از عناصر کلیدی بیندازیم که در ابتدا روند مستمر مذاکره را تسهیل کردند و سپس دستیابی به توافق در مورد برنامه جامع اقدام مشترک را در ژوئیه ۲۰۱۵ امکان پذیر ساختند. ما اعتقاد داریم که این تجربه برای تلاش در جهت احیای برجام اهمیت زیادی دارد.

عواملی که روند موفقیت آمیز در مذاکره را تسهیل کردند، شامل به رسمیت شناختن این امر توسط دولت اوباما بود که تحریم‌ها نمی‌توانند تهران را وادار به از دست کشیدن از توسعه فن‌آوری‌های هسته‌ای کنند، و نیز اینکه پیشرفت هسته‌ای ایران نمی‌تواند با استفاده از وسائل نظامی متوقف شود؛ و هرگونه حمله نظامی علیه تأسیسات هسته‌ای ایران تنها باعث تشدید این مسئله می‌شود.^(۶) تصمیم واشینگتن برای کنار گذاشتن ایده تغییر رژیم در ایران در آن مقطع و تمایل این کشور به همزیستی مسالمت آمیز با ایران، تصمیم اساسی دیگری در مسیر پیشرفت در موضوع برنامه هسته‌ای ایران بود.^(۷)

استراتژی جدید واشینگتن برای پیگیری حل و فصل دیپلماتیک مسئله هسته‌ای ایران و سیاست تعامل مستقیم آن با تهران، شرایط ضروری را برای شتاب بخشیدن به روند مذاکرات بین "گروه بین‌المللی شش" و ایران به وجود آورد. در همان حال، اراده سیاسی در بالاترین سطوح - به ویژه در واشینگتن و تهران - نقشی کلیدی در پایدار نگه داشتن این روند بازی کرد و آن را به نتیجه‌ای موفقیت آمیز رهنمون ساخت.^(۸)

از دیگر عناصر اساسی موفقیت، تمایل ایران و ایالات متحده به انجام مصالحه‌های جدی (که چارچوب کلی آن در یک رشته ملاقات‌های دو جانبه محرمانه در عمان مورد توافق

قرار گرفت) و تمایل همه طرف‌ها در روند مذاکرات چند جانبه برای نتیجه‌گیری بر اساس توازن دقیق منافع بود که شامل حقوق و مسئولیت‌ها می‌شد.^(۹) یکی دیگر از عناصر اصلی موفقیت در مذاکرات تصمیم همه طرف‌ها برای تمرکز بر مسئله برنامه هسته‌ای ایران و جدا کردن آن از مسائل منطقه‌ای و برنامه موشکی ایران بود.

اثربخشی مذاکرات در نتیجه در دسترس قرار داشتن چندین کانال همزمان برای گفتگو افزایش یافت. راه حل‌های فردی و پیش نویس تصمیمات ابتدا می‌توانست به صورت دو جانبه (در قالب ایران-ایالات متحده، روسیه-ایران، تروئیکا / اتحادیه اروپا-ایران یا روسیه-ایالات متحده) و سپس به صورت چند جانبه توسط همه طرف‌ها مورد بحث قرار گیرد. گاهی اوقات، موضوعات خاصی توسط تعداد اندکی از طرف‌ها که مشارکت بیشتری داشتند، مورد بحث قرار می‌گرفت.^(۱۰)

مهم‌تر از همه برای گفتگوی چندجانبه و موثر این بود که طرف‌ها آماده بودند گفتگو درباره برنامه هسته‌ای ایران را از تأثیرات منفی اختلافات فراوان شان در مورد سایر موضوعات (از جمله اختلافات عمیق بین مسکو و واشینگتن بر سر سوریه، اوکراین و تحریم‌ها) دور نگه دارند.^(۱۱)

سرانجام، شایسته است که بر نقش روابط شخصی بین مذاکره‌کنندگان تأکید شود. علی‌رغم اختلافات و گاه شکاف‌های بسیار عمیق بین آنها در مورد سیاست‌ها، شرکت‌کنندگان در ماراتن مذاکرات با یکدیگر با احترام کامل رفتار می‌کردند^(۱۲)، و در نتیجه، روحیه همکاری در موفقیت گفتگوها کارساز بود.^(۱۳)

احیای اثربخشی برج‌ها: اصول و رویکردها

تعریف/هدف: چنانچه قبلاً ذکر شد، اصطلاح "احیای اثربخشی" به این نتیجه اشاره دارد که ایالات متحده پس از خروج یک جانبه خود از برج‌ها در مه ۲۰۱۸ به طور کامل به آن بازگردد و از مفاد آن پیروی کند و سپس به موازات بازگشت به برج‌ها و پیروی کامل از مفاد آن، به رفع آثار اقداماتی بپردازد که مغایر با برج‌ها و قطعنامه ۲۲۳۱ شورای امنیت ملل متحد بوده‌اند (عمدتاً در رابطه با تحریم‌ها علیه ایران).

جنبه عملی موضوع: احیای اثربخشی برج‌ها باید در درجه اول شامل لغو تحریم‌های ایالات متحده علیه ایران به دنبال خروج آمریکا از برج‌ها و نیز توقف آن دسته از تلاش‌های هسته‌ای ایران باشد که در مرحله فعلی برج‌ها دست زدن به آنها مجاز دانسته نشده است. ایران به نوبه خود، باید به کاهش ذخایر اورانیوم غنی شده خود به سقف مورد توافق پرداخته و به احیای شیوه عملیاتی سازگار با برج‌ها در تأسیسات فردو اقدام نماید (احتمالاً با برخی شفاف‌سازی‌ها که ممکن است از طریق تصمیمات کمیسیون مشترک به منظور پرداختن به اقدامات "برگشت ناپذیر" فوق‌الذکر به آنها رسمیت بخشیده شود). ایران همچنین باید در خصوص سانتریفیوژهای خود از نظر کیفی و کمی از مفاد مندرج در برج‌ها تبعیت کند.

تا آنجا که ما اطلاع داریم، تیم دیپلماتیک روحانی تصور نمی‌کند مشکلات لاینحلی از جانب طرف ایرانی برای حل سریع این مسائل وجود داشته باشد، اگرچه جزئیات عملی ممکن است نیازمند کار کارشناسی (از جمله تلاش‌های مشترک) بوده و اجرای برخی از

این جزئیات ممکن است زمان بر باشد. ممکن است نیاز به تهیه نوعی "نقشه راه" برای بازگشت واشینگتن و تهران به برج‌ام وجود داشته باشد. برخی جنبه‌های خاص نیز وجود دارند که بازگشت به وضعیت قبل از خروج آمریکا از برج‌ام را غیر ممکن می‌سازند. این موارد شامل ارتقای دانش فنی و مهندسی در مورد سانتریفیوژها و نیز تخصصی است که ایران در نتیجه فعالیت‌های تحقیق و توسعه طی این دوره کسب کرده است. همانطور که برای ایالات متحده، لغو یا تعلیق تمامی تحریم‌ها ممکن است زمان بر باشد (اینکه این زمان چقدر طول می‌کشد به تحریم‌های خاص مورد نظر بستگی خواهد داشت). این امر ممکن است همچنین در نتیجه درگیری‌های سیاسی داخلی بر سر سیاست ایالات متحده درباره ایران پیچیده‌تر شود و اگر واشینگتن تصمیم سیاسی برای پیوستن مجدد به برج‌ام بگیرد، بعید است بتوان پایانی برای این گونه درگیری‌ها متصور شد. برداشتن برخی از تحریم‌های "غیر هسته‌ای" (که مستقیماً با برج‌ام مرتبط نیستند) همچنین ممکن است به دلایل سیاسی داخلی کاملاً غیرممکن باشد. این امر نیازمند رویکردی انعطاف‌پذیر از جانب واشینگتن و نیز تهران خواهد بود.

فهرست اقدامات ایالات متحده باید شامل موارد زیر باشد:

- لغو یادداشت ریاست جمهوری ۸ مه ۲۰۱۸ در مورد خروج آمریکا از برج‌ام^(۱۴)، و از سرگیری پیروی کامل ایالات متحده از توافق بدون هیچ پیش شرط اضافی.
- لغو بیانیه مایک پمپئو، وزیر امور خارجه ایالات متحده، در تاریخ ۱۹ سپتامبر ۲۰۲۰^(۱۵) و ۲۰ اوت ۲۰۲۰^(۱۶) در مورد احیای تحریم‌های شورای امنیت ملل متحد علیه ایران؛ لغو فرمان بعدی ریاست جمهوری در ۲۱ سپتامبر ۲۰۲۰ در مورد تحریم اشخاص یا

نهادهای حقوقی که در عرضه، فروش یا انتقال سلاح‌های متعارف یا قطعات آنها به تهران دست داشته‌اند؛ همچنین لغو همه لایحه‌های بعدی کنگره.

• لغو تحریم‌های یک جانبه سازمان ملل متحد که پس از ۸ مه ۲۰۱۸ علیه اشخاص و نهادهای حقوقی ایرانی وضع شده‌اند و نیز اشخاص و نهادهای تحت صلاحیت قانونی دولت‌های خارجی، از جمله روسیه.

جنبه سیاسی موضوع: عدم قطعیت‌های زیادی در افق سیاسی وجود دارد که مانع احیای کامل اثربخشی برجام خواهد بود. این عدم قطعیت‌ها قطعاً محدوده‌ای زمانی برای دست کم دستیابی به موفقیتی اولیه و محدود تعیین می‌کنند که برای ایجاد تحرک سیاسی مثبت در ایالات متحده و ایران در خصوص روابط دو کشور امری ضروری است. عدم اطمینان اصلی، توانایی جو بایدن رئیس جمهور منتخب (که طرفدار پیوستن دوباره به برجام است) و تیم ریاست جمهوری جدید او برای مقاومت در برابر تلاش‌هایی است که به منظور وادار کردن آنان برای کنار گذاشتن این هدف یا مشروط کردن آن به پیش شرط‌های غیرممکن صورت می‌گیرد. سپس، نباید خطرات احتمالی ناشی از شرایط ناگهانی بحرانی و تحریکات تصادفی و عمدی را دست کم انگاشت که یک نمونه بارز آن، ترور دانشمند ایرانی، محسن فخری زاده، در ۲۷ نوامبر ۲۰۲۰ می‌باشد.

در مورد ایران، مبارزات انتخاباتی ریاست جمهوری نقش عمده‌ای خواهد داشت. از یک سو، رئیس جمهور روحانی و ظریف، وزیر امور خارجه، نیاز فوری به شرایطی دارند که آنان را قادر به نمایش نشانه‌هایی از بهبود وضعیت اقتصادی و تزریق مالی سریع به اقتصاد ایران سازد که برای ایرانیان ملموس باشد. ولی این بدان معنا نیست که تهران

آماده دادن امتیازات بیشتر در خصوص تغییر شرایط برجام، پذیرش توافقات دو جانبه بیشتر با ایالات متحده، یا حتی انجام گفتگوهای دوجانبه جداگانه (چه رسد به گفتگوهای محرمانه - دست کم در چارچوب گفتگوهای سال ۲۰۱۳) است. دادن این امتیازات بیشتر سبب افول فوری جایگاه سیاسی روحانی، ظریف و گروه‌های سیاسی تحت رهبری آنان، به رغم منافع اقتصادی احتمالی خواهد شد. همه این ملاحظات نیاز به اراده سیاسی برای احیای اثربخشی برجام، آمادگی برای سازش در تهران و واشینگتن و توجه به عامل زمان را روشن می‌سازد. از این گذشته، تاکتیک "دادن امتیازات بیشتر در ازای گرفتن امتیازات بیشتر" ممکن است در دولت بعدی ایران امکان‌پذیر شود. بدون از سرگیری پیروی کامل از برجام، امیدها برای توافقی بعدی خیالی واهی باقی خواهد ماند.

اصول و رویکردها: مهم است که همه طرف‌های این فرآیند به بعضی اصول پایبند باشند.

اولاً، نباید هیچ تغییری در متن برجام ایجاد شود. واشینگتن ممکن است وسوسه شود برخی مهلت‌ها را در زمینه توانایی موشکی ایران عقب بیندازد یا محدودیت‌های بیشتری در این خصوص ایجاد کند. ایران به نوبه خود، ممکن است در مورد برخی از موارد توافق اصلی، به ویژه با توجه به نحوه اجرای آن در سال‌های ۲۰۱۵-۲۰۲۰ نگرانی‌هایی داشته باشد. چنین مسائلی می‌تواند مورد بحث قرار گیرد - اما بدون تبدیل آنها به پیش شرط‌هایی برای احیای کامل اثربخشی برجام. همچنین، هر گونه بحثی از این دست باید پس از احیای اثربخشی برجام و نه قبل از آن صورت گیرد. باید تلاش شود تا از این برداشت جلوگیری شود که ایران (یا سایر اعضای برجام) مجبور است به نوعی برای

پیوستن مجدد واشینگتن به توافق بهایی پردازد. همچنین، نباید برای این ایده اعتباری قائل شد که به نوعی بازگشت ایالات متحده و ایران به نسخه "کوتاه شده" برجام (تحت عنوان "برجام کوچکتر") آسان‌تر خواهد بود که به موجب آن دو کشور فقط بعضی از تعهدات و نه همه تعهدات مندرج در برجام را رعایت خواهند کرد. کمترین ایراد این ایده این است که باعث بروز مشکلات جدیدی در خصوص برقراری توازن منافع در شکل جدید خواهد شد. این امر همچنین می‌تواند روند تصویب توافق حاصله را پیچیده‌تر کند زیرا در این صورت تهران و به ویژه واشینگتن لازم است روند تصویب توافق جدیدی را به جای توافق موجود طی کنند. همه اینها زمان بیشتری می‌طلبد، در صورتی که هم اینک نیز وقت زیادی وجود ندارد.

ثانیاً، تمرکز باید منحصرأ بر روی برنامه هسته‌ای ایران باشد. تمام تلاش‌ها برای احیای اثربخشی برجام باید در همان چارچوب اولیه توافق صورت گیرد؛ به عبارت دیگر، تلاش‌ها باید بر مسئله هسته‌ای متمرکز باشد و نه امور دیگر. انجام گفتگوهای موازی بین واشینگتن و تهران (و نیز سایر کشورها) در مورد مسائل منطقه‌ای به منظور کاهش تنش در خاورمیانه باید مورد استقبال قرار گیرد - اما پیشرفت در این گفتگوها نباید به پیشرفت در زمینه مسائل هسته‌ای ربط داده شود و نباید موجب اتلاف وقت و انرژی به زیان گفتگوهای مربوط به احیای اثربخشی برجام گردد. همچنین، این گفتگوها باید از نظر لجستیکی جدا از تلاش‌ها در خصوص برجام باشد تا چشم‌انداز سیاسی مناسب فراهم گردد. می‌توان مباحث در سطح وزرا در مورد وضعیت در خلیج فارس را که در ۲۰ اکتبر ۲۰۲۰ هنگام ریاست دوره‌ای روسیه بر شورای امنیت ملل متحد سازمان داده شد، اولین

گام در این جهت ارزیابی کرد. هدف ابتکار ولادیمیر پوتین رئیس جمهور روسیه نیز برای برگزاری ویدیو کنفرانس سران کشورهای عضو دائمی شورای امنیت سازمان ملل به علاوه آلمان و ایران، در پیش گرفتن اقداماتی برای جلوگیری از گسترش بیشتر دامنه تنش‌ها و استقرار یک نظام امنیت جمعی قابل اعتماد در خلیج فارس می‌باشد.^(۱۸)

ثالثاً، باید از سازوکارهای برج‌ها تا آنجا که امکان دارد از همان آغاز استفاده شود. این امر نه تنها یک عامل اعتماد به نفس بیشتر است، بلکه همچنین می‌تواند سبب حل سریع مسائل مختلفی شود که بروز پیدا خواهند کرد، به ویژه، مسائلی که نیازمند تلاش سایر شرکت کنندگان می‌باشد. به نظر می‌رسد کمیسیون مشترک همچنین می‌تواند از نظر سیاسی مناسب‌ترین بستر برای از سرگیری مستقیم تماس‌ها بین آمریکا و ایران باشد. علاوه بر این، بسیار مهم است که کمیسیون مشترک بتواند سبب تسهیل شکل‌گیری ترکیبی از چارچوب‌های مختلف برای گفتگو، یعنی چندجانبه و دو جانبه، و رسمی و نیز غیررسمی باشد.

رابعاً، اقدامات ایالات متحده و ایران در جهت اعتمادسازی (که لزوماً مرتبط با برج‌ها نباشد) می‌تواند نقش مثبتی در مرحله اولیه ایفا کند. این اقدامات می‌تواند بر اساس مباحث مشترک، اما رسماً به صورت یکجانبه از سوی هریک از دو کشور انجام پذیرد. چنین اقداماتی به معکوس کردن روندهای منفی برج‌ها کمک کرده و از سرگیری پیروی کامل از مفاد توافق را تسهیل خواهد کرد. گام‌های ایالات متحده در این زمینه می‌تواند شامل موارد زیر باشد: اقدامات بشردوستانه برای رفع محدودیت‌های صادرات دارو و تجهیزات پزشکی به ایران، از جمله دارو و تجهیزات مورد نیاز برای مبارزه با پاندمی کووید ۱۹؛ قادر

ساختن ایران به ازسرگیری صادرات محدود نفت؛ کاهش محدودیت‌ها در بخش بانکی و رفع تهدید کشورهای ثالث و شرکت‌های آنها به تحریم برای انجام فعالیت‌های مربوط به پروژه‌های مورد تایید برج‌ام در اراک و فردو و نیز در نیروگاه برق هسته‌ای بوشهر. اقدامات متقابل ایران می‌تواند ماهیتی بشردوستانه داشته باشد؛ این اقدامات ممکن است شامل گام‌های هسته‌ای متقابل نیز باشند و می‌توان آنها را تلاش‌های اولیه برای منطبق ساختن برنامه هسته‌ای تهران با برنامه جامع اقدام در نظر گرفت. برای مثال، اقدامات مزبور ممکن است شامل عدم تجاوز از آستانه غنی سازی ۳٫۶۷ درصد (حداکثر سطح تعیین شده برای غنی سازی توسط برج‌ام) باشد.

نقش احتمالی روسیه

البته، بخش عمده‌ای از تلاش‌های سیاسی لازم برای احیای اثربخشی برج‌ام باید توسط ایالات متحده و ایران انجام شود. دیگر شرکت کنندگان در این فرآیند می‌توانند به روش‌های زیر مشارکت داشته باشند:

الف- کمک به آغاز و سازماندهی گفتگوها بین همه طرف‌های توافق؛

ب- تعقیب فعالیت‌های اقتصادی مشترک و موثر با ایران؛

ج- کمک از طریق اقدامات عملی برای منطبق ساختن برنامه هسته‌ای ایران با مفاد برج‌ام.

این موارد در مورد روسیه نیز مصداق دارد.

عوامل اساسی که ماهیت دخالت روسیه در گفتگوهای برج‌ام را تعیین می‌کردند به شرح

زیر بودند:

- حفاظت و تقویت رژیم منع گسترش سلاح‌های هسته‌ای، در سطح جهانی و در منطقه خاورمیانه؛ تلاش برای تقویت نقش محوری پیمان منع گسترش سلاح‌های هسته‌ای (NPT) و آژانس بین‌المللی انرژی اتمی (IAEA) در حل بحران‌های مربوط به منع گسترش سلاح‌های هسته‌ای؛
- عزم راسخ برای جلوگیری از اینکه رویارویی بر سر برنامه هسته‌ای ایران به منازعه مسلحانه در مجاورت مستقیم با مرزهای روسیه تبدیل شود؛
- نیاز به عادی سازی وضعیت با ایران و تقویت جو مناسب برای همکاری‌های تجاری و اقتصادی دوجانبه با ایران؛
- تلاش برای تقویت نقش محوری شورای امنیت ملل متحد در پیشبرد صلح و امنیت. ما بر این باوریم که در دسامبر ۲۰۲۰، نیز فهرست فوق از منظر منافع ملی روسیه بدون تغییر باقی مانده است و الهام بخش سیاست آینده روسیه در مورد برنامه جامع اقدام مشترک خواهد بود. همانطور که در بالا توضیح داده شد، مقامات عالی رتبه روسیه به طور مستمر حمایت سیاسی خود را از این ایده بیان داشته‌اند که همه طرف‌های اصلی برجام باید به منظور اجرای کامل آن، به طور کامل تعهدات خود را طبق این برنامه از سر گیرند. آنان همچنین تأکید کرده‌اند که روسیه اهمیت زیادی برای "آمادگی فوری تهران برای از سرگیری پیروی کامل از تعهدات برجام به محض رفع نگرانی مشروع در مورد عدم پیروی برخی طرف‌های دیگر قائل است" (۱۹)
- کانال‌های سیاسی و دیگر کانال‌های استراتژیک ارتباطی روسیه با تهران، از جمله کانال‌های مورد استفاده برای بحث در مورد مسائل برجام، علی‌رغم همه گیری کووید ۱۹

کاملاً باز باقی مانده‌اند. برای مثال، محمد جواد ظریف، طی ماه‌های ژوئن تا نوامبر ۲۰۲۰ سه بار از مسکو دیدار کرد و در مجموع ۳۱ بازدید از مسکو از زمان انتصابش به عنوان وزیر خارجه انجام داده است. بر اساس کلیه عواملی که در بالا ذکر شد، روسیه به دنبال احیای کامل اثربخشی برجام می‌باشد، و ما معتقدیم که روسیه آماده ارائه کمک فعال در تسهیل گفتگوهای لازم برای بازگشت کامل به اجرای همه تعهدات برجام می‌باشد. در این زمینه، بیاد بیاوریم که در ژوئن ۲۰۱۲، مسکو میزبان یکی از دوره‌های مذاکرات بین ایران و گروه شش در مورد برنامه هسته‌ای ایران بود.

با وجود این، نباید انتظار داشت روسیه آماده پرداختن بها برای اقدامات دولت ترامپ در مورد برجام باشد؛ اقداماتی که نه تنها موجودیت توافق را به خطر انداخته بلکه به منافع روسیه نیز آسیب رسانده است. قبل از اینکه اجرای کامل برجام از سر گرفته شود، ایالات متحده ابتدا باید، بدون هیچ تاخیری، نابسامانی ایجاد شده در نتیجه تصمیماتش در ۲۰۲۰-۲۰۱۸ را سر و سامان دهد. این امر از جمله شامل پرداختن به مسئله "غرامت" نیز می‌باشد که توسط تهران مطرح شده است.

هیچ کس نباید انتظار داشته باشد که روسیه به سرعت بتواند کمک مستقیمی به بهبود وضعیت اقتصادی در ایران بکند، زیرا اولویت تهران از سرگیری صادرات نفت است، در حالی که روسیه خود یکی از صادرکنندگان عمده هیدروکربور در جهان می‌باشد. نقش اساسی در اینجا باید توسط چین و کشورهای عضو اتحادیه اروپا و نیز سایر واردکنندگان عمده سنتی نفت ایران مانند کره جنوبی و ژاپن ایفا شود.

روسیه می‌تواند نقشی اساسی در منطبق ساختن برنامه هسته‌ای ایران با الزامات برجام داشته باشد. با توجه به حمایت سیاسی روسیه از اجرای کامل برجام، فناوری‌های موجود در آن و تجربه آن از همکاری با ایران، منطقی خواهد بود که امکان ازسرگیری مشارکت صنایع هسته‌ای روسیه در پروژه‌های فنی مورد نیاز برای انطباق برنامه هسته‌ای ایران با الزامات برنامه جامع اقدام مشترک از جمله موارد مطروحه باشد. شرکت روس‌اتم همچنان تجربیات زیادی در خصوص مشارکت در پروژه‌های هسته‌ای خارجی و بین‌المللی پیچیده دارد.

اما از سوی دیگر، وضعیت در خصوص این مسئله در مقایسه با اوضاع پیش از امضای برجام در ۲۰۱۵ پیچیده‌تر شده است. درس‌های گرفته شده از مشارکت در پروژه‌های فنی در چارچوب برجام طی سال‌های ۲۰۱۵ تا ۲۰۲۰، گویای ریسک مالی بالای ناشی از تغییر در سیاست ایالات متحده و احتمال وضع تحریم‌های جدید با هدف تضعیف توافقاتی به دست آمده با دولت قبلی ایالات متحده است. از نقطه نظر منافع صنعت هسته‌ای روسیه، وضعیت در واقع از زمان انعقاد برجام بدتر شده است. دولت ترامپ چارچوبی قانونی ایجاد کرده است که می‌تواند برای اعمال محدودیت‌های فرا سرزمینی علیه روس‌اتم، شرکت‌های وابسته به آن و سایر نهادهای حقوقی و اشخاص برای نقش آنها در پروژه‌های مربوط به برجام مورد استفاده قرار گیرد. اقدامات یک جانبه ایالات متحده، در حال حاضر، موانعی را برای اجرای پروژه نیروگاه برق بوشهر توسط روسیه ایجاد کرده است، موضوعی که قبلاً همه طرف‌های درگیر در حل بحران برنامه هسته‌ای ایران از پرداختن به آن پرهیز می‌کردند، در حالی که این نیروگاه یکی از مهمترین پروژه‌ها منطبق با حق ایران برای

دسترسی به برنامه انرژی هسته‌ای صلح‌آمیز تحت پادمان‌های اژانس بین‌المللی انرژی اتمی محسوب می‌شود. صنایع روسیه اکنون خود را در نوعی تله می‌بیند، زیرا دولت قبلی ایالات متحده از روسیه (با رضایت ایران) درخواست کرده بود به ذخیره موقت مواد مورد استفاده برای ساخت صفحات سوخت ("میله سوخت") راکتور تحقیقاتی تهران در خاک روسیه بپردازد - اما دولت فعلی قانونی را تصویب کرده که تهدید به تحریم در صورت بازگرداندن این مواد به ایران می‌کند.

همچنین، خروج آمریکا از برجام مؤید استدلال برخی تحلیل‌گران متنفذ سیاسی است که از توافق رهبری روسیه برای انتقال مواد و محصولات هسته‌ای از ایران به روسیه انتقاد کرده و می‌گفتند روسیه بدین ترتیب به "زباله‌دان جهان" تبدیل شده است. این گونه اظهارنظرها همواره در روسیه وجود داشته است، اما اکنون با صدایی رساتر ابراز می‌شود. ابتکار اخیر سنای آمریکا برای وضع تحریم علیه شرکت‌ها و سازمان‌های روسی، و از جمله روس اتم، به این بهانه که روسیه به تعهدات خود به موجب ماده ۶ پیمان منع گسترش سلاح‌های هسته‌ای عمل نمی‌کند، به این گونه احساسات در روسیه دامن زده است.^(۲۰)

بدیهی است که قبل از پیوستن روسیه به چنین پروژه‌هایی، خطر تحریم‌های آتی بر سر مشارکت روسیه در پروژه‌های مرتبط با برجام در ایران یا بر سر پروژه‌های صلح‌آمیز انرژی هسته‌ای روسیه و ایران باید برطرف شود. این امر باید شامل اطمینان / ضمانت دولت ایالات متحده مبنی بر عدم تحریم روس اتم یا شرکت‌های وابسته به آن، و سایر نهادهای حقوقی یا اشخاص درگیر در این پروژه‌ها، و نیز این امر باشد که همکاری هسته‌ای بین روسیه و ایران هدف تحریم‌های یکجانبه آمریکا قرار نخواهد گرفت. علاوه

بر این، طرف‌ها باید ساز و کار جدیدی را به وجود آورند که انتقال مواد صنعتی هسته‌ای ایران را با مشارکت روسیه در صورت خروج یک جانبه آمریکا از توافق قابل برگشت سازد. با توجه به تمام این ملاحظات، احتمال مشارکت روسیه در پروژه‌های فنی مرتبط با برج‌ام باید با جزئیات زیاد بین مسکو و واشینگتن مورد بحث قرار گیرد، و در این زمینه به مشاوره‌های سطح بالا، به منظور فراهم ساختن شرایط لازم برای مشارکت نهادهای حقوقی روسی در چنین پروژه‌هایی نیاز وجود دارد.

به طور کلی، هیچ تغییری نباید در متن برج‌ام صورت گیرد - اما طرف‌ها باید هدف ایجاد ساز و کاری را دنبال کنند که به همه بازیگران اصلی اطمینان دهد که واشینگتن پس از روی کار آمدن یک دولت جدید، دیگر برای خروج یک‌جانبه از توافق اقدام نخواهد کرد. با نگاه بیشتر به آینده و تأمل در مورد توافق احتمالی بعدی براساس اصل "دادن امتیازات بیشتر به ازای کسب امتیازات بیشتر" (احتمال چنین توافقی مورد اشاره جو بایدن رئیس‌جمهور منتخب قرار گرفت)، هیچ دلیلی وجود ندارد که روسیه از اقداماتی پشتیبانی نکند که به کاهش تنش در خاورمیانه، عادی‌سازی وضعیت با ایران و برقراری مجدد همکاری‌های تجاری و اقتصادی عادی با تهران کمک می‌کنند - البته، تا زمانی که این اقدامات توازن منافع بین همه طرف‌های درگیر را منعکس نمایند. مفهوم امنیت پیشنهادی توسط روسیه برای منطقه خلیج فارس می‌تواند مبنایی برای این تفکر و گفتگوی بلند مدت باشد.^(۲۱)

REFERENCES

- [1] Remarks by Deputy Foreign Minister Sergey Ryabkov at the Center for Energy and Security Studies workshop “The Iran Nuclear Deal: Russia’s Interests and Prospects for Implementation”, August 14, 2015. http://ceness-russia.org/data/page/p1494_1.pdf. P. 2.
- [2] Remarks by Russian Foreign Minister Sergey Lavrov at the 2019 Moscow Nonproliferation Conference on the subject of “The Priorities of Russia’s Policy in the Field of Arms Control and Nonproliferation at a Time of Changes in the Global Security Architecture”, Moscow, November 8, 2019. https://www.mid.ru/foreign_policy/international_safety/regprla/-/asset_publisher/YCxLFJnKuD1W/content/id/3891674.
- [3] Remarks and a Q&A session by Russian Foreign Minister Sergey Lavrov at a joint press conference following talks in Moscow with Iranian Foreign Minister Mohammad Javad Zarif, September 24, 2020. https://www.mid.ru/web/guest/aderno-nerasprostranenie/-/asset_publisher/JrcRGi5UdnBO/content/id/4350105
- [4] Joe Biden: There’s a smarter way to be tough on Iran. CNN. 2020, September 13. <https://edition.cnn.com/2020/09/13/opinions/smarter-way-to-be-tough-on-iran-joe-biden/index.html>.
- [5] Thomas L. Friedman. Biden Made Sure ‘Trump Is Not Going to Be President for Four More Years’. New York Times. 2020, December 2.
- [6] Wendy Sherman, Not for the Faint of Heart: Lessons in Courage, Power, and Persistence. PublicAffairs, 2018. P. 25.
- [7] William J. Burns, The Back Channel: A Memoir of American Diplomacy and the Case for Its Renewal. Random House, 2019. P. 345-346.
- [8] Ryabkov S. The Iran Nuclear Deal. P. 11.
- [9] One of the key elements of the basic mutual understanding reached in Oman was Washington’s acceptance of Iran’s right to enrich uranium and of a limited uranium enrichment program in Iran as part of a future agreement.
- [10] Ryabkov S. The Iran Nuclear Deal. P. 11.
- [11] Sherman W. Not for the Faint of Heart. P. 56-57, 194-195.
- [12] Sherman W. Not for the Faint of Heart. P. 219.
- [13] Ryabkov S. The Iran Nuclear Deal. P. 9.
- [14] Presidential Memorandum, Ceasing U.S. Participation in the JCPOA and Taking Additional Action to Counter Iran’s Malign Influence and Deny Iran All Paths to a Nuclear Weapon, May 8, 2018, <https://www.whitehouse.gov/presidential-actions/ceasing-u-s-participation-jcpoa-taking-additional-action-counter-irans-malign-influence-deny-iran-paths-nuclear-weapon/>
- [15] Press Statement, Michael R. Pompeo, Secretary of State, The Return of UN Sanctions on the Islamic Republic of Iran, September 19, 2020. <https://www.state.gov/the-return-of-un-sanctions-on-the-islamic-republic-of-iran/>
- [16] Secretary Michael R. Pompeo At a Press Availability, United Nations, August 20, 2020. <https://www.state.gov/secretary-michael-r-pompeo-at-a-press-availability-11/>
- [17] Executive order “Blocking property of certain persons with respect to the conventional arms activities of Iran”, September 21, 2020. https://home.treasury.gov/system/files/126/20200921_eo_iran-con-arms.pdf.
- [18] Foreign Minister Sergey Lavrov’s statement at a UN Security Council meeting held via videoconference, Moscow, October 20, 2020. https://www.mid.ru/foreign_policy/news/

- /asset_publisher/cKNonkJE02Bw/content/id/4396295?p_p_id=101_INSTANCE_cKNonkJE02Bw&_101_INSTANCE_cKNonkJE02Bw_languageId=en_GB
- [19] Commentary by the Information and Media Department of the Russian Foreign Ministry on the Iranian announcement of suspension of its obligations under the “nuclear deal”, January 6, 2020. https://www.mid.ru/web/guest/aderno-nerasprostranenie/-/asset_publisher/JrcRGi5UdnBO/content/id/3989833
- [20] Sen. Cruz Introduces SUSPEND Act To Sanction China for Arms Control and Nuclear Weapons Violations, September 16, 2020. <https://www.cruz.senate.gov/files/documents/Letters/ROS20891.pdf>.
- [21] Russia’s Security Concept for the Gulf Area, July 23, 2019. https://www.mid.ru/ru/foreign_policy/international_safety/conflicts/-/asset_publisher/xIEMTQ3OvzcA/content/id/3733575?p_p_id=101_INSTANCE_xIEMTQ3OvzcA&_101_INSTANCE_xIEMTQ3OvzcA_languageId=en_GB